

MÉDIA ÉS VIDÉKI TÁRSADALOM. MÉDIAKUTATÁSOK A SZÉKELYFÖLDI TÉRSÉGBEN

MEDIA AND RURAL SOCIETIES. MEDIA RESEARCH FROM THE REGION OF SZEKLERLAND

BODÓ JULIANNA

KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások / Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem

bodojulianna@uni.sapientia.ro

DOI: <https://doi.org/10.59357/ProSciRural.2024.1.05>

Összefoglalás

A tanulmány ismertető jelleggel mutatja be azoknak a kutatásoknak az eredményeit, amelyek a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja keretében készültek és amelyek ehhez a vidéki térséghez tartozó média (elsősorban napi sajtó) működését vizsgálták.

Kulcsszavak: média, vidéki társadalom, kutatások, székelyföldi térség

Bevezető

A székelyföldi térségben a helyi média a XX. század elejétől kezdődően mindmáig fontos szerepet kapott. Bár változó mértékben, de minden korszakban és társadalmi rendszerben fontos volt annak tudata/érzete, hogy van a térségben saját médiája, „a média a miénk”. Ez egyfelől arra irányuló törekvést jelentett, hogy a média térségi tulajdonban legyen, másfelől pedig azt, hogy minden székelyföldi tájegységnek lehetőleg legyen saját médiája (lásd ezzel kapcsolatban Sarány István tanulmányát jelen összeállításban). Mindkét törekvés társadalmi elvárást is jelent abban az értelemben, hogy a média ne csupán hírt adjon a térségen kívüli világ eseményeiről, ne csupán azzal foglalkozzon, hogy a térséget megmutassa a térségen kívüli világnak, hanem biztosítsa azt is, hogy a térségi társadalom láthassa saját magát a saját médiájában. Ez az utóbbi funkció a vidékkutatás fontos témája, azonban ennek a témának a kutatását megnehezíti az a tény, hogy az ebben a térségben működő médiáról (ez 1989 előtt térségi napilapokat jelentett, illetve a *Marosvásárhelyi Rádió* magyar adását, az 1989-es változás után a napilapok mellett megjelentek egyéb sajtó-

kiadványok is, az egyes tájegységek szintjén tévé-és rádióstúdiók is alakultak) szakmai elemzések csak nagyon kis számban készültek. Az 1989 után megjelent szakmai elemzések szinte kivétel nélkül az erdélyi magyar (vagy romániai magyar) média helyzetével foglalkoztak, ebben az általánosabb keretben találhatunk – kis mennyiségben – a székelyföldi térségre vonatkozó szakmai megállapításokat (Jellemző példa erre: Gál, 2000, Papp Z., 2005, Maksay et al., 2012 Csinta – Maksay, 2016, Botházi, 2019, Magyar, 2000, 2020, részletesebb áttekintést lásd: Sarány, 2022b: 121–122). A számbavétel szempontjából fontos kivételt jelent Sarány István tanulmánya (Sarány, 2020), amely kifejezetten erről a térségről kínál adatgazdag, átfogó helyzetképet, ezért ezt a tanulmányt részben átdolgozott formában jelen összeállításba is átvettük. A szakmai elemzések terén D. Lőrincz József kutatását kell feltétlenül megemlítenünk, aki a Kovászna megyei *Háromszék* napilap olvasói leveleinek elemzésével foglalkozott (D. Lőrincz, 2004), az 1990–1994 közti időszak több mint 2100 olvasói levelét véve alapul. A társadalmi kontextus, a levélírói szerep, a tematikai elemzés együttese ez idáig példa nélküli szakmai értelmezést kínál a média működésének sajátos térségi jelmezőiről.

A 2000-es évek közepétől a Sapientia EMTE csíkszeredai Kommunikáció és PR szakon készült diplomamunkák köréből közel egytucatnyi olyan elemzés említhető (sajtótörténeti elemzések, az újságok tematizációs gyakorlatának vizsgálata), amelynek egy-egy résztéma vonatkozásában jelentős szakmai eredményhez vezettek. Ezek sorából külön kiemelhetők azok a sajtópragmatikai vizsgálatok, amelyek egy-egy témakör médiában való megjelenítését egy évnyi vagy nagyobb anyagon vizsgálták. Ilyen elemzésként említhetjük az interetnikus viszonyokkal kapcsolatos cikkek feldolgozását (Szócs, 2007), a térségi sajtótörténeti feldolgozásokat (Dobra, 2007, Dávid, 2007) a kultúra témájához kapcsolódó cikkek feldolgozását (Benes, 2008), az agrártematika megjelenítésének elemzését (Szilágyi, 2022) és másokat. A térségi sajtó elemzésével az utóbbi években folyamatosan foglalkozik Bukovinszky-Csáki Orsolya (korábban Sarány Orsolya), aki PhD programja keretében több térségi vonatkozású tanulmányt publikált (Sarány, 2019, 2022a, 2022b).

Jelen áttekintő tanulmányban a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Közponja keretében készült elemzéseket ismertetjük. A különböző időpontokban készült, különböző intézményi megbízások vagy kutatási pályázatok tematika és módszertan tekintetében többfélék, de egy kutatás kivételével (kérdőíves kutatás egy megyei napilap megrendelői körében) mindegyik beleilleszkedik az Intézetre jellemző

kutatási gyakorlatba. A *Tegnap este* címet viselő tanulmány (Biró, 2001) az 1989-es rendszerváltás előtt készült egy kiadásra előkészített tanulmánygyűjtemény részeként, de akkor kéziratban maradt. A „hargitaiság” témakörét elemző tanulmány (Biró – Bodó, 1992) alapjául szolgáló elemzés egy megyei lap 1989 előtti működésével, regionális identitástermelő szerepével foglalkozik, maga az elemzés a rendszerváltás után készült el. A *Centralizált hatalmi beszédmód* című tanulmány (Biró, 1993) szintén a rendszerváltást követő években készült, a korábbi sajtóanyagok elemzése alapján. A *Duna tv* tervezőinek felkérése készített tanulmány (Biró et al., 1993) rendhagyó a maga nemében, ebben a kutatási programban a térségi szakmai tapasztalatok alapján foglaltuk össze a *Duna tv-vel* kapcsolatos várható térségi társadalmi elvárások jellemzőit. A térségi szimbolikus események médiabeli megjelenítésével foglalkozó elemzés¹ egy intézeti szakmai program (OKTK pályázat) eredményeit foglalja össze. A térségi román-magyar sajtóbeli megjelenítésével foglalkozó elemzés a Soros Alapítvány megbízása alapján készült, az úgynevezett Har-Kov témát vizsgáló további témák részeként², ez az elemzés nem került publikálásra. A Székely Hírmondó olvasói körében végzett kutatás³ a lap felkérésére készült, ez az anyag sem került közlésre.

Intézeti médiakutatások

- **Tegnap este... A dokumentarizmus poétikája és ideológiája**

A tanulmány egy megyei napilap hasábjain megjelenő rovatot elemez, amely a 80-as években *Tegnap este* címen látott napvilágot. A rovat sajátossága, hogy írásai által nem csak tájékoztatni kívánja az olvasót egy település mindennapi életének mozzanatairól, hanem a befogadó tudat- és élményvilágába szeretne beépülni. Irodalmi ambíciókkal megírt kis cikkek ezek, amelyek lírai hangvétele tulajdonképpen túlnő egy napilap informáló funkcióján, inkább szubjektív megközelítéssel, a szerző

¹ Etnikai identitástermelés nyilvános térben. Szimbolikus térfoglalási gyakorlat a Székelyföldön. OKTK program. Kutatási jelentés. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, kézirat.

² A médiaanyagok hatása a román-magyar relációra a Har-Kov régióban. Kutatási jelentés. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, kézirat.

³ A Székely Hírmondó napilap újrapirozicionálási lehetőségei. Kutatási jelentés. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, kézirat.

jelenlétét hangsúlyosan megjelenítő módon a dokumentarizmus élményszerűségét kívánja közvetíteni. Tekintve viszont azt, hogy ezek a médiaanyagok a '80-as évek romániai médiaközegében jelentek meg, a dokumentarizmust egy szigorú ideológiai háló tartja fogságában, ennek megfelelően pedig csakis az elfogadott narratívák és nyelvi klisék szövegalkotási módjait lehetett alkalmazni. Az így létrehozott médiaszövegek ennek az ideológiai hálónak és a rovat célkitűzéseinek megfelelően olyan valóságképet termeltek, amelyek különböztek a mindennapi valóságtól, de a hivatalos valóságképhez sem teljesen igazodtak. A cikkek szerzői néhány olyan manőverhez folyamodtak, amelyek által megoldhatónak látszott a kettős követelmény: valós dokumentarista élményt nyújtani, ugyanakkor a hivatalos elvárásoknak is megfelelni. A többesszám használata által például olyan „Mi” konstituálódik, amelynek kettős funkciója van. Ez a „Mi” egyrészt egyfajta felettes hatalomként tételeződik, másrészt modalizátor szerepe van abban az értelemben, hogy a cikkben megjelenő egyedi viszonyulásokat általánosként, követendő tulajdonságként, példaként mutatja be. Egy másik eljárás az elemzés az ellentétezés módszerét említi, amely által az oppozíció egyik eleme a csak kismértékben negatív másik elemmel szemben erőteljesen pozitívnak tűnik fel. A lírai elemekről már történt említés, ezek a szöveg tárgyának a környezetbe történő beágyazódását teszik lehetővé, mintegy igazolva a tárggyal kapcsolatos információk valódiságát. A szövegek szerzői ugyanakkor arra törekednek, hogy az írás tárgyát specifikus jelleggel lássák el. Ez az eljárás azt szolgálja, hogy a szövegben megírt egyedi eset, jelenség tipikussá váljon.

Mindezek az eljárások azt eredményezik, hogy a tényábrázoló médiaműfajra a dokumentarista jelleg rátelepedik, ezáltal a mindennapi valóság ábrázolását a hivatalos valóságépítés módozatainak rendeli alá.

• **A „hargitaiság”. Egy régió kultúraépítési gyakorlatáról**

A tanulmány (Biró–Bodó, 1992) először 1991-ben jelent meg. Az időpont azért fontos, mert az ezt megelőző időszakban került a tudományos érdeklődés homlokterébe a nemzeti kultúrák építésének tanulmányozása, a magyar kutatók érdeklődése ezekben az években fordult a téma felé. A hargitaisággal foglalkozó írás azt vizsgálja, hogy a svéd és a magyar kutatók körében végzett elemzések által feltárt, a nemzeti kultúrák létrehozásának terén lezajlott identitásépítő mechanizmusok miképp jelennek meg olyan kisebb entitások területén is, mint a regionális kultúrák. A tanulmány

azt vizsgálja, hogy Hargita megyének, mint az 1968-as romániai területi-közigazgatási átrendezésének nyomán mesterségesen kialakított régiónak miképp alakult ki – szintén művi módon – az addig nem létező térségi identitása, az elemzésben a „hargitaiság” fogalmával jelölt képe. Az új megyét alkotó területi egységeknek ugyanis megvolt a nagyon erős térségi identitása, de az átszervezés nyomán létrejött új adminisztratív-területi egység létrejöttékor maga a megye nem rendelkezett saját arculattal – ezt kellett létrehozni a kultúraépítés eszközeivel. A tanulmány ennek a kultúraépítési mechanizmusnak arra az eljárására fókuszál, amely a média területén zajlott le. Az új megyék létrehozásával párhuzamosan jöttek létre a megyei napilapok is. A hargitai identitás építésének ez a nyilvános fórum – a Hargita c. napilap – vált legfontosabb területévé. A tanulmány annak a nyelvi klisérendszernek a kialakulását követi nyomon, amely viszonylag gyorsan kialakult, majd kizárólagossá válva a hargitaiság nyelvi eszközökkel történő megépítését eredményezte. Ennek a folyamatnak legfontosabb terepévé az említett napilap vált, de hasonló funkciót töltött be a lap mellékleteként évente megjelenő kalendárium, néhány időszakos kiadvány, valamint az ünnepi alkalmakon elhangzó rituális szónoklatok. Az elemzés a médiaanyagokban azokat a pragmatikai eljárásokat veszi számba, amelyek által a nyelvi klisérendszer elemei kiválasztódtak, jelentéssel töltődtek fel, majd egységes nyelvvé álltak össze, amely „a mindennapi élet viszonyítási keretként próbált működni”.

A hargitaiság elemeinek kiválasztása jelenti az első pragmatikai eszközt. Ennek megteremtése feltételeként szükség volt egy nyilvános szférára, ezt a szerepet a megyei napilap töltötte be. Az itt megjelenő legfontosabb egységesítő elem a megyét kettészelő hegylánc neve, a Hargita lett. Ez a kulcselem nagyon sok természeti elemet sűrített magába, de intézmények neveiként, szimbolikus személyiségekhez, népművészet termékekhez kapcsolódó elemkészlet részeként is funkcionált. Legfontosabb kultúraépítési szerepe ebben a vonatkozásban mindazonáltal a természeti elem jelentésének volt, lévén a megye természeti adottságainak legfontosabb összetevője a hegyvidék. Így vált a táj hargitai tájjá, jelentése áttért ugyanakkor a térségben élő emberek meghatározására is: az itt élő ember a hargitai ember lett. Második eszközként a tanulmány a kulcselemek jelentéssel való feltöltését említi. A kiválasztott elemek szimbólumokká vagy retorikai klisékké váltak. A tanulmány a továbbiakban a retorikai klisérendszer kiépítésének mechanizmusait elemzi. Ezek a mechanizmusok:

- A domináns jegyek kiemelése. Ennek az eljárásnak a keretében kiválasztott elemek interpretációs szűrőn mennek át, amely azt jelenti, hogy a kiválasztott elemeknek nem minden jellegzetessége vesz részt az új jelentés kialakításában, hanem csak azok, amelyek pozitív jelentéstartalommal tölthetők fel.
- A kiemelt jegyek poetizációja, amelynek során a kulcselemek kiválasztott jegyei stilisztikai gyakorlat tárgyaivá válnak. Az egyik kulcselem például a fenyő lesz, amely megszemélyesítések, hasonlatok, metaforák által válik legitim szimbolizációs elemévé a hargitai tájnak és embernek.
- Az érvényesség időbeli kiterjesztése. Az archaikus nyelvi formák használata révén a kulcselemek történelmi távlatot nyernek. Az általánossal való helyettesítés – a konform magatartás hordozójaként – valamilyen közös dolgot testesít meg. A körülírások, a közvetlen magyarázatok során az egyedi esetek példázatokká válnak.
- A mitizálási tendenciák – egy következő eljárásként – azt a törekvést jelzik, amely során a kulcselemek transzcendens jegyekkel ruházódnak fel, a projektált elemek egyfajta mikro-világközponttá válnak, „ahonnan a dolgok származnak és az események erednek”.
- További eljárás a feltöltött elemekkel való operálás. Ezek során tovább épül a hargitaiság: igazolást nyer a megye egysége, illetve annak kontinuitása. Több eszköz is alkalmas ennek az eljárásnak a működtetésére. Egyik eszköz az integritás illusztrálása, ez lehet olya típusú felsorolás (pl. településnevek felsorolása), amely nem határpontokat, hanem véletlenszerűnek feltüntetett helységeket jelöl – illusztrálva ezzel a megye egységét. Másik eljárás az elemek közti kölcsönös igazodás, amely a kiválasztott elemek összekapcsolását jelenti. Kiemelendő itt a természeti és az emberi vonások társítása, amelyek ilyenformán kölcsönösen kiemelik, felerősítik egymást. A negatív jegyek eliminálása is egyike az eljárásoknak: a kulcselemek vagy csak pozitív jegyeik által kerülnek említésre, vagy egy áloppozíció részeként, a jó oldal eljelentékteleníti, érvényteleníti a rosszat.
- Figyelemreméltó eljárások a világépítési kísérletek. Ezek hosszabb-rövidebb narratívák (interjúk, riportok, jegyzetek), amelyekben egy mentális térkép áll össze egyébként össze nem illő, a valóságban egymáshoz nem kapcsolódó elemekből.

A szerzők tanulmányuk végén az összefoglaló fejezetben a nemzetépítési modellnek a kisebb régiók identitásépítési praxisaiban is sikeresen működő eljárásaira

hívják fel a figyelmet, jelezve, hogy ez a praxis tulajdonképpen egy „communitas-elemzés” részeként is hasznosítható.

- **Centralizált hatalmi beszédmód. Szempontok a szocialista média-szerkezetek pragmatikai szintjeinek elemzéséhez**

A tanulmány (Biró, 1993) a 80-as évek Romániájában működő nyilvános beszéd-módot elemzi. Az elemzés fókuszában a korabeli tömegkommunikációs eszközök beszédmódjának vizsgálata áll, számbavéve azokat az eljárásokat, amelyek által létrejött a korszakra érvényes hatalmi beszédmód. Léven szó a kommunista médiamodell szerint működő sajtóról, annak legfontosabb jellemzője a hatalom által ellenőrzött és erősen centralizált struktúra. A tanulmány kiemelten figyel arra a jelenségre, hogy az ily módon működő média miként találkozik a mindennapok világával. Elemzés tárgya lesz a befogadási helyzetek működése is, ilyenformán a téma megközelítése kettős: egyrészt elemzi a média pragmatikai fogásait, másrészt a befogadói magatartást. Ez a kettősség azt is jelenti, hogy a hatalom és a mindennapi élet „felosztotta” egymás közt a társadalmi teret, ennek megfelelően ezek mintegy alternatív módon működtek.

A befogadók oldalán olyan eljárások léptek életbe, amelyek viszonylag korlátozták a média hatásmechanizmusait. A két szféra találkozási felületét az alkalmazott eljárások igyekeztek szűkíteni, fenntartották a kettő közti kapcsolatot, de szelektáltak az őket körülvevő médiafal üzenetei között. Hatékony eljárás volt a közös olvasat, a közösségi átbeszélés gyakorlata. A befogadók a saját életvilág peremén helyezték el a médiainformációkat, és egy olyan közösségi értelmezési rácsot működtettek, amely távolságot tart a két társadalmi szféra között. Ugyancsak a befogadói oldal eljárásai közt említi a tanulmány a szinechdokés gesztust, amely a hatalom médiabeli megjelenítését nem is üzenetként, hanem sajátos megjelenési módként értelmezi. A fenti eljárások tehát a média világából érkező üzeneteket „szelekciónak vetik alá, az utólagos közös átbeszélés során szimbolikusan eltávolítják, transzcendens szerepbe helyezik és perszonifikálják”.

A másik oldal maga a médiafal, melynek legfontosabb ismérve a hatalom által szigorúan ellenőrzött és centralizált jelleg. Pragmatikai fogásai közül a tanulmány a periodicitás jelenségére, valamint a ritualizáltságra hívja fel a figyelmet. A periodicitást olyan manőverek biztosítják, mint a különböző médiaanyagokban azonos módon előforduló nyelvi-stilisztikai klisék, illetve a tematikai ismétlések. A ritualizáltságot a

szövegtípusok formai jegyei, valamint a keretezés jelentette. Ezek által a szövegeknek jól meghatározott pragmatikai szabályok által működtetett „pályákra” kellett ráállniuk.

A fenti nyelvi pragmatikai eljárások által a centralizált média „a mindennapi élet eseményeit elvben tetszőlegesen láthatta el jelentésekkel, illetve az e jelenségek társadalmi érvényességét igazoló környezettel”.

• Milyen legyen a Duna TV?

A *Duna-tévé* megalakítása előtt, a tervezés időszakában a KAM azt a felkérést kapta a Határon Túli Magyarok Hivatala részéről, hogy készítsen egy elemző tanulmányt a székelyföldi lakosság várható befogadói magatartásával kapcsolatosan (Biró, Bodó, Gagy, Oláh, Túros, 1993). A tervezett műholdas televíziós csatorna a határon kívüli magyar népességhez kívánt ugyanis szólani, és szükségesnek mutatkozott a tervezés időszakában a befogadó közeg társadalmának, jelesen egy, Magyarországról a határon kívüli magyarságnak szánt tévéműsor befogadási attitűdjeinek, az elvárásoknak, a preferenciáknak, a várható reakcióknak a megismerése. A kérdés igen sokrétű, bonyolult. Egyrészt a kelet-európai térség nemrég, a rendszerváltás után találkozott hosszú idő után először azzal a lehetőséggel, hogy a kommunista médiamodell megszűnése után egy másfajta modell szerinti médiavilágot tapasztaljon meg. A székelyföldi térség földrajzi adottságainál fogva más régiókhoz viszonyítva is zártabb volt, ahová külföldi műsorszolgáltatók más típusú médiatermékei csak alig hatolhattak be. Másrészt a székelyföldi térség lakossága Magyarország felé, az onnan érkező magyar nyelvű új tévéműsorra nem egyszerűen „egy másik ország külföldről érkező műsorkínálata”-ként tekintett, hanem egy olyan médiorgánumnak, amely neki, hozzá szól, és a hosszú elzárás után olyan kapcsolatot hoz létre az anyaországgal, amely szimbolikus, egységesítő, nemzeti identitásépítő funkcióval bír. Ilyen megközelítésben a műholdas tévécsatorna tervezői nem csak egy várható elváráscsomag felől kívántak tájékozódni, hanem szerettek volna rálátni egy, a maga bonyolult, sok összetevős mivoltában tételeződő befogadói közegre.

A tanulmány első része a befogadói közeg hátterének néhány olyan összetevőjét mutatja be, amely az új tévécsatornához történő viszonyulás szempontjából meghatározónak mutatkozik. A második rész néhány javaslatot fogalmaz meg a tervezők számára.

Az első rész mozaikszerű összeállításából érdemes kiemelni a SZER-effektus hatásnak nevezett jelenség bemutatását, ez a Szabad Európa Rádió követése által

kialakított befogadói habitust jelenti. Ez a habitus egy implicit elvárásrendszert jelent, amely a befogadói környezeten kívülről érkező szókimondó beszédmódra utal. A tévéműsor tehát ennek az elvárásnak megfelelően olyan fontos igazságok kimondója kellene hogy legyen, amely megerősíti a befogadókat a kisebbségi állapotból fakadó rossz helyzetük különlegességében. A kisebbségi elnyomott helyzetnek, mint különleges állapotnak a megjelenítése „konzerválási gyakorlatként” is felfogható, ezért nem pontosan jelezhető előre, hogy mennyi időre van szükség ahhoz, hogy a különleges státus által is erősített „fal”, amely a Magyarország és a határokon kívüli magyarság között épült '89 előtt az elzárttság éveiben, mennyi idő alatt, milyen hatások által lesz lebontható. Így a SZER-effektus által kialakult habitus még egy ideig biztosan fennáll, állapítja meg az elemzés, és elvárja az új tévéműsortól a befogadói közeg különlegességének megjelenítését – fogalmazza meg a tanulmány. A második összetevő a szocialista médiastruktúra hagyományaként megragadható jelenség: ez azt jelenti, hogy a nyilvános beszéd egyben hatalmi beszéd is. Ebben a helyzetben a befogadó a médiával szemben – amely a „fent” képviselője – a „lent” szerepében találja magát, és ez aszimmetrikus helyzetet teremt. Jellegzetességgé jelenik meg az a ténytudás is, hogy a Duna tévé tervezésének időszakában a vizsgált régióban már helyi tévéadások is működtek, feltevődik tehát a kérdés, hogy milyen lesz a viszony a kétféle tévécsatorna között, milyen hatás várható ebből a kettősségből. A várható negatív hatás: a helyi adók fokozatosan eljelentéktelenednek. Ennek több oka is feltételezhető: a szórakoztatás igényének megerősödése, valamint technikai nehézségek. A tanulmány kitér a várható pozitív hatásokra is. A helyi kábeltévé adásokra a műholdas tévéadás követendő mintaként fog hatni: egy „televíziós kultúrát” jelenít meg a nyelvhasználatról a műsorszerkezet összeállításáig.

A befogadói közeg működéséről szóló alfejezet egy, az elemzett befogadói magatartás kétféle hagyományos tévévezői gyakorlatát említi, amelyek vélhetőleg az új televíziós csatorna esetében is – legalábbis kezdetben – működni fognak. Az egyik ilyen praxis az azonnali és nyilvános interpretálás, amely a közös tévévezési szokás kísérőjelensége. A másik gyakorlat az utólagos átbeszélés, amely a fontosnak vélt, mindenki által követett műsorok közösségi lereagálását jelenti. Mindkét praxis egy olyan közösségi természetű értelmezési rácsot hoz létre, amely várhatóan még egy ideig működni fog, és jelentősen meg fogja határozni az elfogadás-elutasítás mértékét.

Fontos szempontként kerül bemutatásra a tanulmányban a befogadói háttérre jellemző magyar kultúra-kép. Ez a szempont az identitásépítés problémaköréhez tartozik, és az elemzésben a tervezett tévécsatorna és a régió identitása közti kapcsolat mikéntjének keretében értelmeződik. A Magyarországgal szembeni önmeghatározásban egyfajta „distanciaérzés” dominál, ami aszimmetrikus viszonyt alakít ki. Az induló adásnak ugyanakkor meglesz az az esélye, hogy szimbolikus formában a nemzethez való tartozás érzését/tudatát erősítse. A befogadói közeg azonosságtudata ambivalens: egyfelől a távolság (a Magyarországtól való távolság) mindennapi tapasztalatából, másfelől a magyarsággal való azonosság „tudásából és gyakorlásából” áll össze. „Elvben megvan a lehetőség arra, hogy az ambivalens identitásban az azonosság-pólus megerősödjön, ... a helyi lakosság várja azoknak a konkrét formáknak az összeállítását és azoknak a konkrét akcióknak a beindulását, amelyek ezt az azonosulást hordozzák.” Az új televízióknak tehát az elvárások szintjén ezt a „Nagy szerepet” kell betöltenie.

A tanulmány második részében a választható műsorstratégiák taglalására kerül sor. A stratégiai jellegű elgondolások központi eleme az a rehabilitációs funkció, amely az előbbieken jelzett identitásproblémák témaköréhez kapcsolódik. Ez sajátos műsorszerkezeti elgondolásokat kíván, amely nem csak a szórakozás lehetőségét kínálja, hanem speciálisan kialakított forgatókönyvek révén képes szervezni a nézők időbeosztását és formálni tévénézési szokásait. Sajátos elvárásként fogalmazza meg a tanulmány, hogy indokolt és elvárt lesz bizonyos mértékű ideologizálás bizonyos műsorokban, de ezek túlsúlya csupán álintegrációs formákat eredményezne, tulajdonképpen tovább növelné a distanciát. Ezek mellett/helyett tehát nagyon fontosnak mutatkoznak a pragmatikus eljárások: a nemzeti jelleg közvetett eszközökkel való megjelenítése. Hogy melyek ezek az indirekt, közétett eszközök, erre a tanulmány utolsó fejezete ad választ, ahol néhány konkrét példa jelenik meg ajánlat formájában. Adott a magyar kultúra, a magyar társadalom statikus és dinamikus része. A statikus részhez olyan elemek sorolhatók, amelyek állandóaknak, stabilaknak tekinthetők: utcák, terek, emlékezhelyek, a történelmi múlt tárgyai, személyiségek. A dinamikus rész tartalmazza a jelen és a közelmúlt eseményeit, a mai viszonyok, kapcsolatok rendszerét. A tanulmány megállapítja, hogy a tervezett tévéműsornak érdemes arra figyelnie, hogy a befogadó régió számára az adás indulásakor a kultúra statikus része a vonzóbb, eladhatóbb szegmens. A „magyar valóság” ugyanis ezek közvetítése által lesz megmutatható és integráló erejű. Ez a megmutatás pedig „ráismerést” von maga

után, tág kapcsolódási lehetőségeket teremtve. Ajánlott ugyanakkor a mindennapi élet néhány praktikus oldalának a bemutatása, ezek a határon túli régiók hosszas be- és elzártsága után a nyitás és az egymáshoz közeledés lehetőségeit hordozhatják.

• **Ünnepi események és a média nyilvánossága**

A következőkben ismertetésre kerülő tanulmány egy 1998-1999-ben lezajlott kutatási program néhány tapasztalatát foglalja össze (Bodó 1999). A program az *Etnikai identitástermelés nyilvános térben. Szimbolikus térfoglalási gyakorlat a Székelyföldön* címet viseli (támogató az OTKA), ennek keretében a rendszerváltást követő első évtized olyan ünnepi eseményeit veszi számba, amelyek a szimbolikus térfoglalás jelenségekörébe tartoznak. Ez a téma az elkövetkező időszakban több kutatás tárgyát is képezte a KAM keretében. Az itt ismertetett programban kiemelt szerepet kapott annak feltárása, hogy a térségi média miképp jeleníti meg a nyilvános térben lezajló szimbolikus ünnepi eseményeket. Mivel a rendszerváltást követő időszak a romániai társadalmi nyilvánosság-szerkezetének, funkciójának átalakulásáról is szólt, a vizsgálat arra is ráirányította a figyelmet, hogy a média milyen szerepet töltött be a nyilvánosság szférája újjászerveződésének folyamatában.

A tanulmány első része a szimbolikus térfoglalás lokális és regionális léptékű működését elemzi, a második rész – amelyről röviden szó lesz a következőkben – a média és a társadalmi nyilvánosság szerkezetének átalakulását taglalja. A kutatási program keretében három megye – Hargita, Kovászna, Maros – három magyar nyelvű napilapjának kilenc évfolyamát (1990–1998) vizsgálva vették számba a kutatók a szimbolikus ünnepi események tárgykörébe tartozó cikkeket. Az adatfeltáró munka nyomán 1912 különböző terjedelmű és műfajú újságcikk került több szempontú besorolásra. Vizsgálati szempont volt az újságcikkek terjedelme, műfaja, elhelyezése, és az, hogy az ünnepi események előzetes információént vagy utólagos beszámolóként kerültek-e az újságok hasábjaira, illetve hogy tartalmaztak-e az eseményen készült fotókat. A cikkek számát tekintve kiderült, hogy ezek a tematikák igen sűrűn kaptak helyet a napilapokban. A számbavétel mögött természetesen nagyon sok kérdés felmerült a kutatói munka során. Az egyik legfontosabb kérdésfelvetés: a jelzett korszakban miképp alakul a média szerepe, hogyan kapcsolódik a társadalmi nyilvánosság új tereinek kialakításához. A fenti kérdések kapcsán további válaszok keresésére ösztönző megállapítások fogalmazódtak meg az elemzés zárófejezetében. Az egyik kutatási

tapasztalat a médiaanyagok kettős szerepét jelzi. Egyrészt: az ilyen típusú médiaanyagok támogatják az etnikai léptékű politikai mező konstitúcióját, másrészt egy lokális és/vagy regionális léptékű etnikai önreprezentációt alakítanak ki. Mindezek nyomán a média betölteni látszik egy olyan szerepet, amely a térség társadalmi folyamatainak alakulásában is részt vesz. Az adott korszak – a rendszerváltást követő évtized – működésének megértése szempontjából ugyanis fontos tényező a média szerepe, és a szerepváltozás jól követhető a szimbolikus események megjelenítésének vizsgálata által. Továbbá ugyancsak ebben a kontextusban rajzolódik ki a médiát vezető elitrétegnek, a helyi kezdeményezőknél és szervezőknek a folyamatban játszott szerepe, de nem elhanyagolható tényező a médiafogyasztók szerepe sem, ugyanis ez az a réteg, amely a szimbolikus eseményeket, illetve ezek médiabeli megjelenítését nyilvánosan legitimálni tudja.

A kutatási program eredményeképpen, az adatgyűjtés során és a médiaanyagok elemzése nyomán sok olyan szakmai tapasztalat született, amely az elkövetkező években hasznos alapvetésnek bizonyult a hasonló tematikájú kutatások esetében. A következőkben ezek vázlatos bemutatása következik. Az egyik megfigyelés a szimbolikus térhasználatnak a lakosság általi hozzáállására vonatkozik. Ez a befogadói hozzáállás egyértelműen pozitív, és a program előjelzése alapján a jövőben kibontakozó „kulturális gazdaság” részévé válhat. Az adatgyűjtés nyomán bizonyítást nyert, hogy a szimbolikus helyek létrehozása, azok használata a városokra fókuszálódik, az ezekhez kapcsolódó mediatizáció is jóval nagyobb a városok esetében, mint a falusi településekre vonatkozóan. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy bizonyos időszakokban a rurális térségekben is megsűrűsödnek az ilyen típusú alkalmak. A médiaanyagok elemzése arra is ráirányította a figyelmet, hogy a szimbolikus helyek, események kapcsán olyan helyi személyek portréja rajzolódik ki, akik ezen események létrehozása és működtetése terén kulcsszerepet játszanak. Máig érvényes kutatási téma ezen személyek számbavétele, szerepük feltárása a lokális identitás építése vonatkozásában. Az elkövetkező évek hasonló témájú kutatásai számára fontos megfigyelésként tételeződik az is, hogy nemcsak a helyek létrehozása, hanem azok – hosszabb-rövidebb életű – működtetése is identitástermelő tényező a lokalitások életében, tehát nem mindegy, hogy mennyire épülnek be a közösség életébe, milyen mértékben generálnak tevékenységeket, képesek-e létrehozni közösségi alkalmakat.

• **A médiaanyagok hatása a román-magyar relációra a Har-Kov régióban**

A tanulmány egy nagyobb projekt keretében készült, amely a Soros-alapítvány támogatásával zajlott le 1998-ban. A kutatás célja az volt, hogy megvizsgálja azokat a befogadói magatartásokat, egyéni és kollektív értelmezési eljárásokat, amelyek a két tömbmagyar lakosságú megye médiabefogadói a román-magyar témájú médiaanyagok irányában működtetnek. A program munkálatai során a következő témakörök képezték a kutatás szakmai megalapozását: a politikai nyelv, a nemzeti ideológiák szimbolikus értelmezése, a média és a szimbolikus politikai nyelv viszonya, a média-diskurzus etnikai retorikája. A tanulmány vázolja a román-magyar kérdés előtörténetének azt az aspektusát, amely a téma rendszerváltás utáni tárgyalásának kontextusát jelenti – kimondottan a téma nyilvánosságban történő megjelenítésére vonatkozóan. Az előzetes, ide vonatkozó kutatások azt jelzik, hogy a téma 1989 előtt nem jelenhetett meg a hivatalos nyilvános diskurzus formájában. A rejtett nyilvánosság szférájában jelen volt a téma, de sajátos megjelenési formában: magyar oldalon nyelvi szimbolikus eszközökkel és eljárásokkal operált. A rendszerváltás után a nyilvánosság megváltozása, a sajtó szerepének átalakulása lehetőséget teremtett arra, hogy a téma kilépjen a rejtőzködésből, és a média egyik legfontosabb és leggyakoribb tematizációjává váljon. Az elemzés azt mutatja, hogy a vizsgálat korszakában a médiaanyagok túlnyomó többsége az 1990-ben elindult rehabilitációs diskurzus folyamánya, a korábban elfojtott problémák tematizációjaként tehát ebben a formában jelentkezik.

A vizsgált terepen a befogadók (kivételt képez egy szűk elitréteg) médiafogyasztási szokásait vizsgálva a következő kép rajzolódott ki. A regionális médianak elsőbbsége van az országgal szemben, az anyanyelvű médiaanyagok is elsőbbséget mutatnak a nem anyanyelvűekhez képest. Az adott korszakban a nyomtatott médiaanyagoknak volt prioritása, az elektronikus média kevésbé volt még jelen. Mindezekből következik, hogy a regionális anyanyelvű nyomtatott média volt a befogadók részére az első számú tájékoztatói forrás.

Az elemzés nyomatékosítja, hogy a befogadók egy sajátos praxis mentén értelmezik a médiaanyagokat. A szakirodalom mitologikus médiapraxisnak nevezett eljárása a vizsgált terep és anyag szempontjából azt jelenti, hogy a politikai tárgyú, vagy a befogadóktól távoli világok híradásaiban a befogadó és a bemutatott jelenség között kognitív távolság áll fenn. Minél nagyobb ez a kognitív távolság, annál erősebb a készítés a reláció jelképes kezelésére. Ilyen esetekben tehát a média nem informál

és nem is értelmez, inkább érzelmekre apelláló, átpoetizált narratívákat hoz létre, amelyek sokkal inkább distanciát termelnek, mintsem információkat közvetítenének. A román-magyar témájú médiaanyagok ilyenformán a két etnikum közötti távolság újratermelését gyakorolják. Külön elemzés tárgya lehetne, hogy ez a mitologikus eljárás miképp hat a mindennapi befogadói magatartásokra.

A program eredményeit összefoglaló tanulmány a továbbiakban röviden bemutatja a vizsgálat során létrehozott adatbázist. A munka során feldolgozásra került a két megye két-két napilapjának két-két évfárata, amelyekben a román és magyar sajtóanyagoknak a román-magyar viszonyt taglaló anyagai kerültek regisztrálásra, tételesen 1428 anyag. Az adatbázis elemzése a következő szempontok szerint történt: tartalom szerint, az anyagok terjedelme szerint, cikktípusok, valamint a lapszámban való megjelenés helye szerint. Sor került az anyagok nyelv (magyar és román) szerinti megoszlásának regisztrálására is. Ezeket az adatokat az összefoglaló tanulmány ábrákkal illusztrálva mutatja be.

• **A Székely Hírmondó napilap újrapozícionálási lehetőségei**

2017-ben a KAM egy elemzési és fejlesztési javaslatcsomagot készített a *Székely Hírmondó* Kovászna megyei napilap részére. A javaslatcsomag kidolgozását két adatfelvétel előzte meg. Az egyik az újság megrendelői körében, a megye településein készült, abból a célból, hogy feltérképezze az olvasói szokásokat és attitűdöket. A második adatfelvétel Sepsiszentgyörgy lakossága körében készült, amely a lap potenciális célcsoportjának volt tekinthető. A cél az előzőhöz hasonlóan a lakosság médiafogyasztási szokásainak feltérképezése volt, ugyanakkor megvizsgálta az előfizetői kör bővítésének lehetőségeit is.

A megye településének lakói körében végzett kérdőíves adatfelvétel nyomán képet kapunk a megrendelői kör általános jellemzőiről, ezek közt az életkori csoportok, illetve a nemi megoszlás szerepel, valamint az a tényező, hogy mióta jár a lap a családban, illetve a további megrendelői szándék. Kérdésként tevődött fel a lap helyzete a családi környezetben. A válaszokból kiderül, hogy a családtagok megbeszélik az újságban olvasottakat, tehát a médiaterméknek komoly családi beágyazottsága van. A második kérdéscsoport az olvasási gyakorlat mibenlétére vonatkozik, ahol főleg az olvasásra szánt idő kerül terítékre. A lap tartalmához való általános viszonyulás kérdésköre a legszívesebben olvasott témákra, rovatokra, a kedvenc szerzőkre, a

fontosnak tartott, de az újságban ritkán tárgyalt témákra vonatkozó kérdéseket tartalmazza. Az olvasói elvárások, értékelések iránti érdeklődésre kapott válaszok nyomán az körvonalazódik, hogy az olvasók több megyei vonatkozású hírt szeretnének olvasni a lapban, de a gazdaság, a kultúra, az egészség témában is több cikket várnának. Meglepően magas azon olvasók száma, akik több humort, receptet várnának el, reklámot viszont kevesebbet szeretnének látni a lap hasábjain. A tartalmi bővítésre irányuló opciók kérdésköréből az derül ki, hogy az olvasók a székelység történelméről olvasnának gyakrabban, de érdeklődés mutatkozik az egyházi témák iránt is, valamint szívesen látnának a lap hasábjain neves személyiségekkel folytatott beszélgetéseket.

A második, a megyeszékhelyen végzett pilot jellegű adatfelvétel a felnőtt lakosság médiafogyasztási attitűdjeinek feltárása szándékával készült. Közvetett célja az volt, hogy tájékoztató jellegű információkat nyerjen az újságnak városi környezetben történő újrapozicionálási esélyeiről. Ez azért volt fontos, mert a városban a Székely Hírmondó csak kisebb mértékben van jelen, lévén a konkurens megyei lap elfogadottsága erősebb. Az adatfelvétel ide vonatkozó kérdéseinek legfontosabb témakörei: melyek a legfontosabb tájékozódási források a lakosság számára, milyen a viszony a nyomtatott sajtóhoz, valamint az internetes és a Facebook révén történő tájékozódáshoz, illetve a rádióműsorokhoz. A válaszok nyomán olyan kép körvonalazódik, amely a digitális eszközök általi tájékozódás irányába történő elmozdulást jelzi, ez a jelenség különösen a fiatal korosztály esetében mutatkozik meg. Ezzel szemben a papíralapú hírfogyasztás előnyeként említődik a nagyobb fokú hitelesség, a megbízhatóság kérdése. Az olvasók szívesen tájékozódnak mindkét forrásból, de a nyomtatott újság információit hitelesebbnek, megbízhatóbbnak tartják.

Az adatfelvételek nyomán olyan következtetések levonására került sor, amelyek a fejlesztési javaslatok alapját képezik. A tanulmány utolsó fejezete ennek megfelelően javaslatokat fogalmaz meg mind a nyomtatott változatra, mind a digitális platform kialakítására vonatkozóan. A nyomtatott változat számára megfogalmazott javaslatok abból indulnak ki, hogy a lapnak ugyan erős törzsközönsége van, de mivel több ok miatt is az olvasói kör lemorzsolódás várható és rétegzettek a megrendelői igények, érdemes a térbeli terjeszkedésre és újabb megrendelők bevonására törekedni. Fontosnak látszanak a változtatások, de ajánlott, hogy ezek csak kismértékűek legyenek, megjelenésükben viszont markáns és újszerű változásokat hozzanak. A továbbiakban egész sor, mind strukturális, mind tartalmi jellegű javaslat megfogalmazására kerül

sor. A digitális fejlesztésre tett keretjavaslatok a digitális modul működéseinek alapelveit taglalják, majd megfogalmaznak egy sor, a tartalomfejlesztés fontosabb komponenseire, szempontjaira és lépéseire vonatkozó ötletet.

Felhasznált szakirodalom

1. Benes, S. (2008): Kulturális jellegű újságcikkek a *Hargita Népe* napilapban. In: Biró, A. Z., Csomortáni, E. (szerk.): *Kultúra – térség – jövőkép. Székelyföldi kultúrakutatások*. Csíkszereda: Alutus Kiadó: 161–170.
2. Biró, A. Z., Bodó J., Gagy J., Oláh S., Túros E. (1993): A műholdas tévéadás – egy régió szemszögéből. *Antropológiai Műhely* 2(2.): 7–36.
3. Biró, A. Z., Bodó J. (1992): A „hargitaiság” – egy régió identitásépítési gyakorlatáról. *Átmenetek – a mindennapi élet antropológiája*, 1992/1.
4. Biró, A. Z. (1993): Centralizált hatalmi beszédmód. Kiindulópontok a szocialista médiaszerkezetek pragmatikai szintjeinek elemzéséhez. *Antropológiai Műhely* 2(2.): 37–56.
5. Biró, A. Z. (2001): Tegnap este. *Antropológiai Műhely* 13: 136–147.
6. Bodó, J. (1999): Ünnepi események és a média nyilvánossága. In Sárközy, E. (szerk.): *Rendszerváltás és kommunikáció*. Budapest: Osiris – Erasmus Közéleti Kommunikációs Intézet: 222–230.
7. Botházi, M. (2019): Új típusú újságírás, változó újságírói szerepek Erdélyben. *Me.dok*, XIV.(3.): 15–26.
8. Csinta S., Maksay Á. (2016): Erdélyi magyar média. In Apró, I. (szerk.): *Határon túli magyar médiumok*. Budapest: Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete: 11–58.
9. D. Lőrincz, J. (2004): *Az átmenet közéleti értékei a mindennapi életben*. Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó
10. Dávid, S. (2007): *A Székely Hírmondó sajtótörténete*. Diplomamunka, kézirat
11. Dobra, K. (2007): *A Csíki Hírlap sajtótörténete*. Diplomamunka, kézirat
12. Gál, M. (2000): Útkeresésben a romániai magyar írott sajtó. In Bodó, B. (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2000*. Temesvár–Kolozsvár: Szórvány Alapítvány – Polis Könyvkiadó: 142–151.

13. Magyari, T. (2000): A romániai magyar média. *Médiakutató* I.(1.): Elérhető: https://mediakutato.hu/cikk/2000_01_osz/09_a_romaniai_magyar_media. Utolsó letöltés dátuma: 2025. 09. 04.
14. Magyari, T. (2020): Az erdélyi magyarok nyilvánosságának általános jegyei. In Bárdi N. – Éger Gy. – Filep T. G. (szerk.): *Magyarok Romániában (1990–2015)*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion Könyvkiadó: 317–324.
15. Maksay, Á., Kiss T., Barna, G. (2012): Az erdélyi magyar média. In Apró, I. (szerk.): *Határon túli magyar nyelvű médiumok 2010/2011. Kutatási jelentések*. Budapest: Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatanács Médiatudományi Intézete: 11–104.
16. Papp, Z. A. (2005): *Keretizmus. A romániai magyar sajtó és működtetői 1989 után*. Csíkszereda: Soros Oktatási Központ
17. Sarány, I. (2020): Médiavilág a Székelyföldön. In Cseke, P. (szerk.): *Székelyföld a 21. században. Esszék, tanulmányok*. Budapest: Nap Kiadó: 184–197.
18. Sarány, O. (2019): Egy interetnikus konfliktus a székelyföldi napilapokban. *Pro Scientia Ruralis*, IV. (1–2.): 35–57.
19. Sarány, O. (2022a): Vidék, média, nyilvánosság. *Korunk*, XXXIII.(10.): 96–105.
20. Sarány O. (2022b): A média a gazdaságról. Elemzés egy regionális napilap példáján. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, XIX.(2.): 120–127.
21. Szilágyi, D.-O. (2022): *Agrárium és médiatematizáció – Az agrártematizáció egy térségi lap megjelenítésében*. Diplomamunka, kézirat
22. Szőcs, E. (2007): *Objektivitás és manipuláció a Hargita megyei sajtócímekben az interetnikus viszony bemutatásában 1990-ben és 2006-ban*. Diplomamunka, kézirat
23. ***A médiaanyagok hatása a román-magyar relációra a Har-Kov régióban. Kutatási jelentés. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, kézirat
24. ***A Székely Hírmondó napilap újrapozicionálási lehetőségei. Kutatási jelentés. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, kézirat

25. ***Etnikai identitástermelés nyilvános térben. Szimbolikus térfoglalási gyakorlat a Székelyföldön. OKTK program. Kutatási jelentés. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, kézirat.

Abstract

The study presents in a descriptive way the results of research carried out within WAC – Center for Regional and Anthropological Research, focusing on the functioning of the media (primarily the daily press) in this rural region.

Keywords: media, rural society, research, szeklerland region